

Den nordiska klinkbåtstraditionen

Utsedd av UNESCO som ovärderligt immateriellt kulturarv.

Den nordiska klinkbåtstraditionen är ett levande kulturarv och omfattar hela den praxis med den användning och den kustkultur som denna tradition att bygga båtar på är en del av. Foto: Kystliv Holbæk.

Vi som har gjort denna utställning

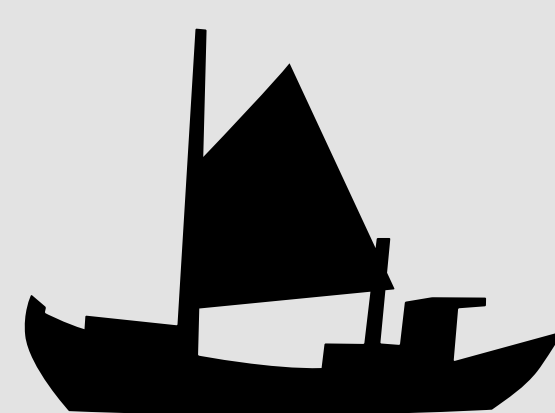
Ett stort tack till de danska organisationerna Hån Herred Havbåde och Træskipsammenslutningen i Danmark som i samarbete gjort det möjligt för kulturföreningen Gösta Johanssons Varv i Kungsviken på Orust att ta initiativ till översättning och utgivning av utställningen i Sverige.

Utgivare av utställningen

Danska TS, Text: Pipsen Monrad Hansen, Design: Pipsen Monrad Hansen, Han Herred Havbåde. Översättning till svenska: Hanna Talje, Design svenska versionen: Justus Hultgren, Kulturföreningen Gösta Johanssons Varv.

KULTURFÖRENINGEN
GÖSTA JOHANSSONS VARV

Han Herred Havbåde

Bakom utställningen står också:

Den nordiska klinkbåtstraditionen

Den nordiska klinkbåtstraditionen är utsedd av UNESCO som ovärderligt immateriellt kulturarv. Det innebär, att det är ett kulturarv som fortsatt utvecklas och lever vidare. Att det är immateriellt betyder också att det är ogripbart och inte är en plats eller ett föremål utan praktisk kunskap i den nordiska båttradition kopplat till båtbyggeri och underhåll med dess bruk och kultur i våra kustsamhällen.

Den nordiska klinkbåtstraditionen, som det också finns exempel på t.ex. i Östersjöområdet, på norra Irland och på Shetlandsöarna handlar också om resurser. Finns det virke för att bygga båten, går det att få tag i den långfibriga hampan till rep, går det att få tag på järnspik i rätt material osv. *Foto: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde.*

Båtarna utgör kopplingen till vårt gemensamma förflutna och bidrar samtidigt till att bilda ramarna omkring ett hållbart och aktivt friluftsliv med fina naturupplevelser. Att klinkbyggnadstraditionen finns med på UNESCOs lista innebär, att det är gemenskapen och det levande kulturarvet runt båtarna som ska utvecklas och bevaras. *Foto: Tove Aurdal Hjellnes.*

Vad händer i framtiden?

Alla de nordiska länderna har ratificerat UNESCOs konvention om skydd av det immateriella kulturarvet och har skyldigheter i detta avseende. Länderna måste bland annat vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa skyddet av det immateriella kulturarvet som finns på deras territorium. För att säkerställa traditionens livskraft kan detta endast genomföras med deltagande av kommuner, lokala samhällen, grupper och relevanta ickestatliga organisationer.

Den klinkbyggda båten har ett alldeles speciellt ljud när den ligger i vattnet. Den kluckar. Har man hört ljudet en gång behöver man inte tveka. *Foto: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde.*

Att registrera den nordiska klinkbyggartraditionen hos UNESCO ska säkerställa synlighet och medvetenhet, om vikten av att bevara klinkbåtstraditionerna. Därför är det helt avgörande att traditionen kan föras vidare. *Översta fotot: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde. Nedersta fotot: Kystliv Holbæk.*

Barkning av segel

Segel är en helt nödvändig del i användningen av den klinkbyggda båten. Det är avgörande att kunskap om underhåll av segel tillverkade av naturmaterial inte går förlorade.

Segel och fiskeredskap tillverkades traditionellt av naturmaterial som ull, lin och hampa och från mitten av 1800-talet även av bomull. Gemensamt för dessa material är att de lätt angrips av röta och svamp och på så sätt försämras. De måste därför impregneras med jämna mellanrum dels för att förlänga hållbarheten men också för att öka styrkan.

Den nybyggda (2018) barkpannan i Holbæk. Foto: Kystliv Holbæk.

Barkpannor har varit vanliga vid fiskelägena. De var i bruk fram till 1950–60-talet, då införandet av konstfibrer i fiskeindustrin utkonkurrerade i naturmaterial och barkning inte behövdes längre. Det finns fortfarande barkpannor runt omkring vid de gamla fiskelägena, till exempel på de danska öarna Fejø och Orø samt vid Dyreborg, och i Kulhus, tyvärr är de flesta i förfall.

Som tur är finns det också, runt om i Danmark, exempel på frivilliga som ställer upp och använder barkpannor, som här vid Nysted hamn på Lolland. Här har seglet precis anlänt. Foto: Anne Svendsen.

Det rörs om och seglet vänds ofta. Foto: Anne Svendsen.

Den nordvästra barkpannan vid Nysted hamn har av frivilliga restaurerats och tagits i drift. Bilden är från före restaureringen. Foto: Ole Wiberg.

Behandlingen av segel, fiskeredskap och annat sker i en barkpanna, som är en ugn med inbyggd panna. I Nysted värms vattnet i pannan till mellan 60° C – 70° C. För garvning används bark - gärna från acaciaträd - även kallad "catechu", men även ek och björkbark kan användas. Segel, och annat som behöver barkas, läggs ner i vattnet.

Impregneringen måste tränga väl in i alla fibrer och det innebär många timmars hårt arbete. Dels bör temperaturen helst hållas runt de optimala 70° C och dels ska materialet hållas flytande och konstant i rörelse. Efter ca 20 timmar är processen klar och seglen lyfts ur pannan och placeras på barkfatet för att rinna av. Seglen läggs därefter ut för att torka. Fiskeredskapen fick barkas ofta men en årlig barkning med "catechu" gav ett segel en livslängd på upp emot 20 år.

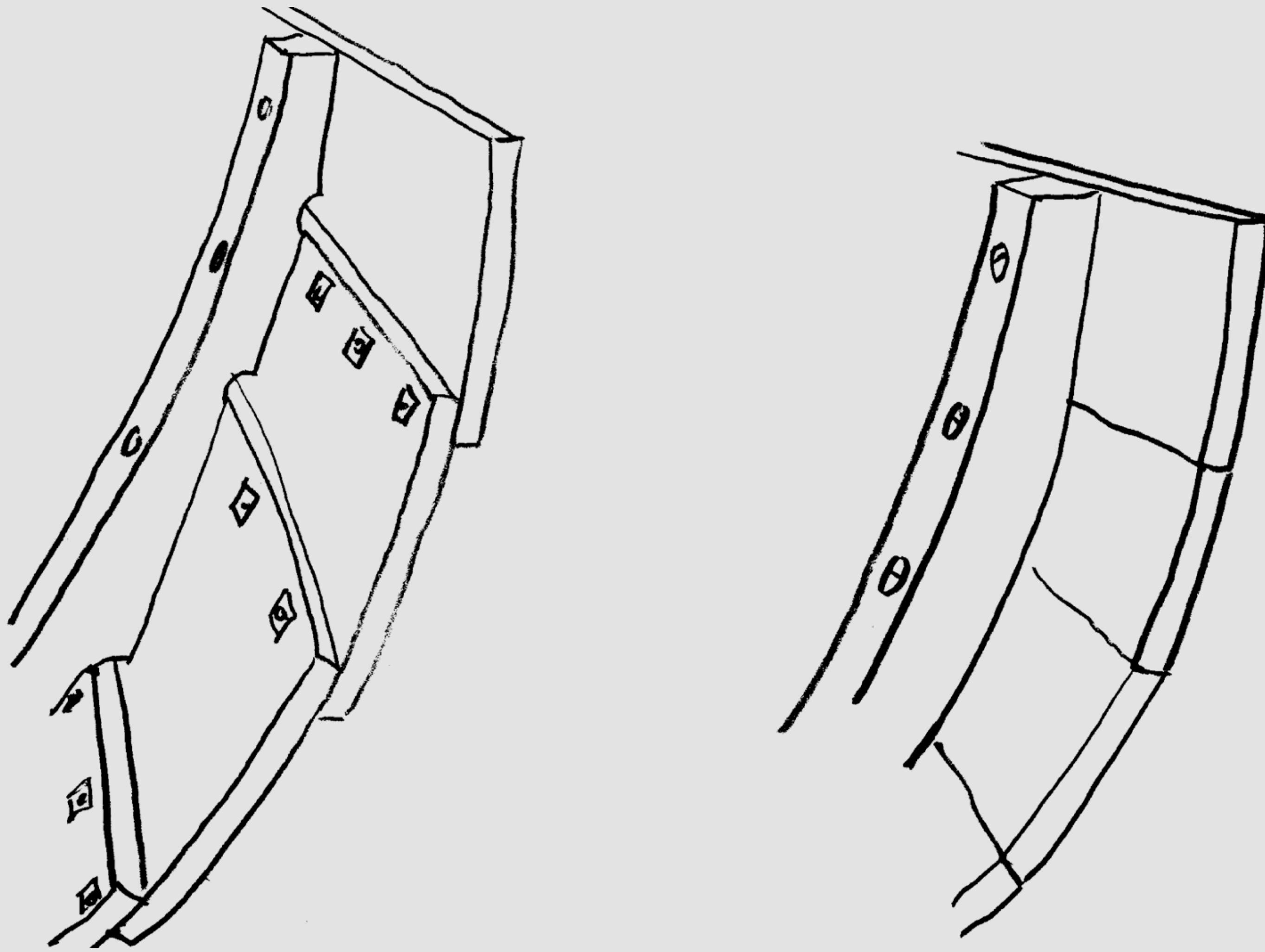
Tid och temperatur registreras på droppfatet. Foto: Anne Svendsen.

Det nybarkade seglet tas upp och hängs upp för att droppa av. Foto: Anne Svendsen.

Båtbyggeri

Båtbyggarna har genom tiderna arbetat utan användning av konstruktionsritningar. De har skapat den klinkbyggda båten utifrån sina erfarenheter och kunskaper och i nära samspel med den framtida användaren av båten. Detta säkerställde att båten anpassades efter användarens behov och miljön den skulle användas i.

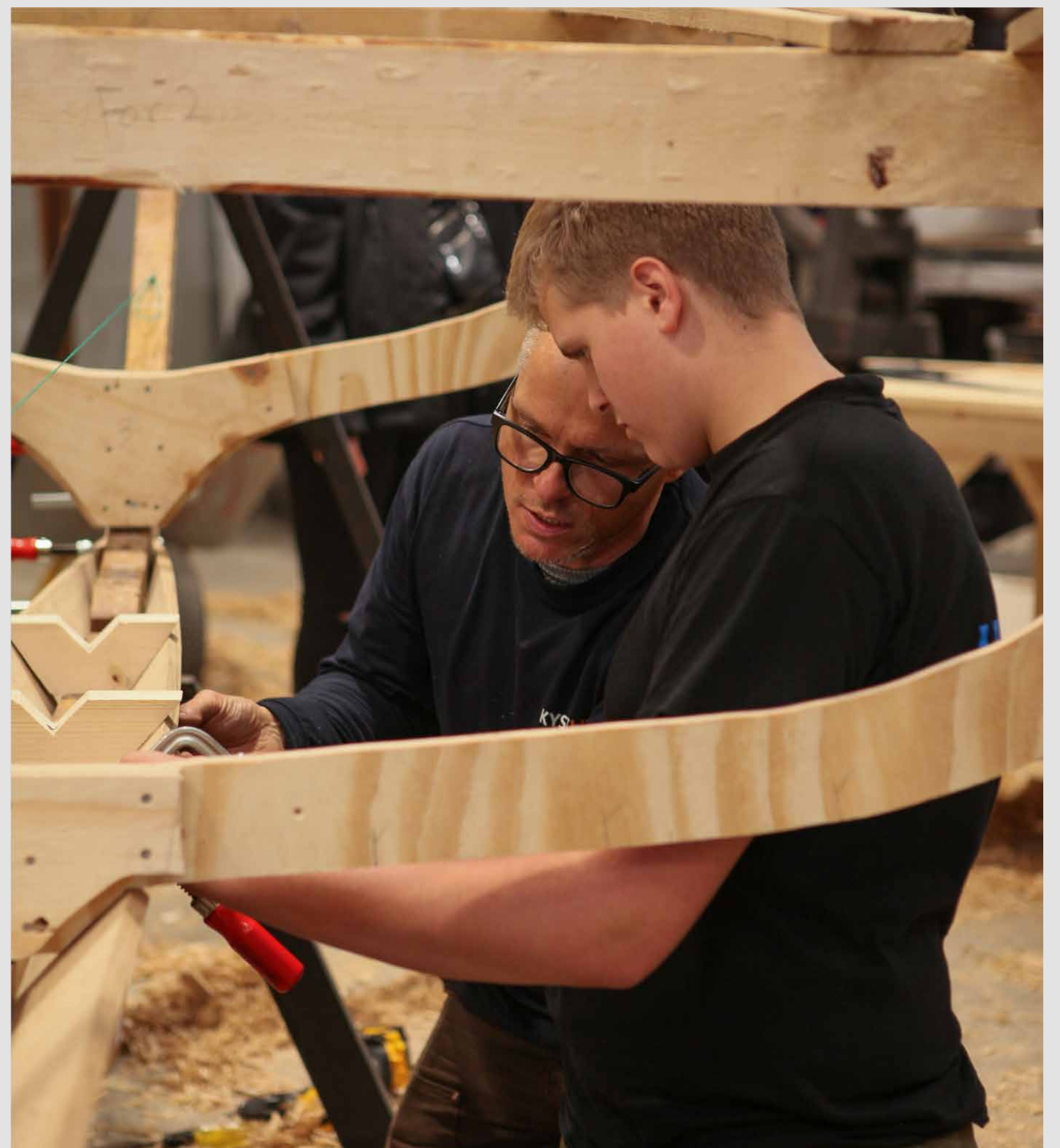
På den klinkbyggda båten överlappar plankorna varandra. Detta ger en mycket flexibel, lätt och stark båt. Till skillnad från kavelbygge, där fartygssidan är slät, byggs först skrovet på den klinkbyggda båten, varefter spanten (båtens revben) sätts i.
Vikingskibsmuseet, Roskilde – Efter ritning: Soren Nielsen.

De överlappande plankorna på den klinkbyggda båten är ihop ”klinkade”. Det kan vara med järn- eller kopparspik och idag även med rostfria bultar. Tidigare har även naglar av trä, en och ek, använts. *Foto: Han Herred Havbåde.*

Här kontrollerar fiskeskepparen Bjarne Olsen om kustbåten, som båtbyggaren Peter Madsbøll bygger åt honom, har fått så bred botten som överenskommet. Bredd ger en stabil båt. *Foto: Thomas Højrup.*

Helt avgörande för båtbyggerihantverkets framtid är att nästa generation får upp intresset för det, så att hantverket kan föras vidare. Utbildningen i dag är en kombination av lärlingsutbildning och skolundervisning. *Foto: Kystliv Holbæk.*

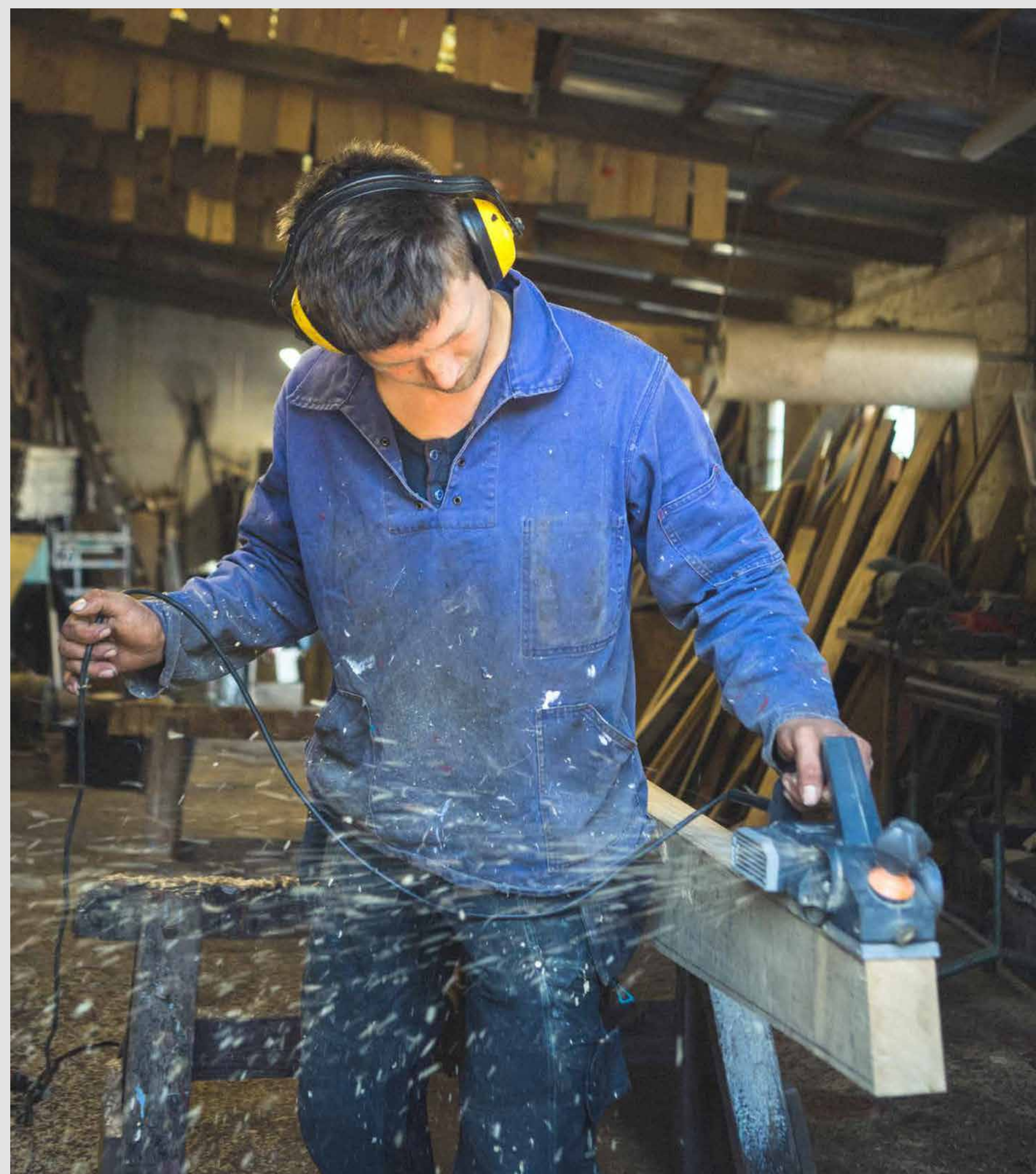
Båt klinkad med kopparspik. Bakom den fyrkantiga laskan möts två bord. *Foto: Tobias Bauneborg Nielsen.*

Båtbyggeri – från vikingatiden till idag

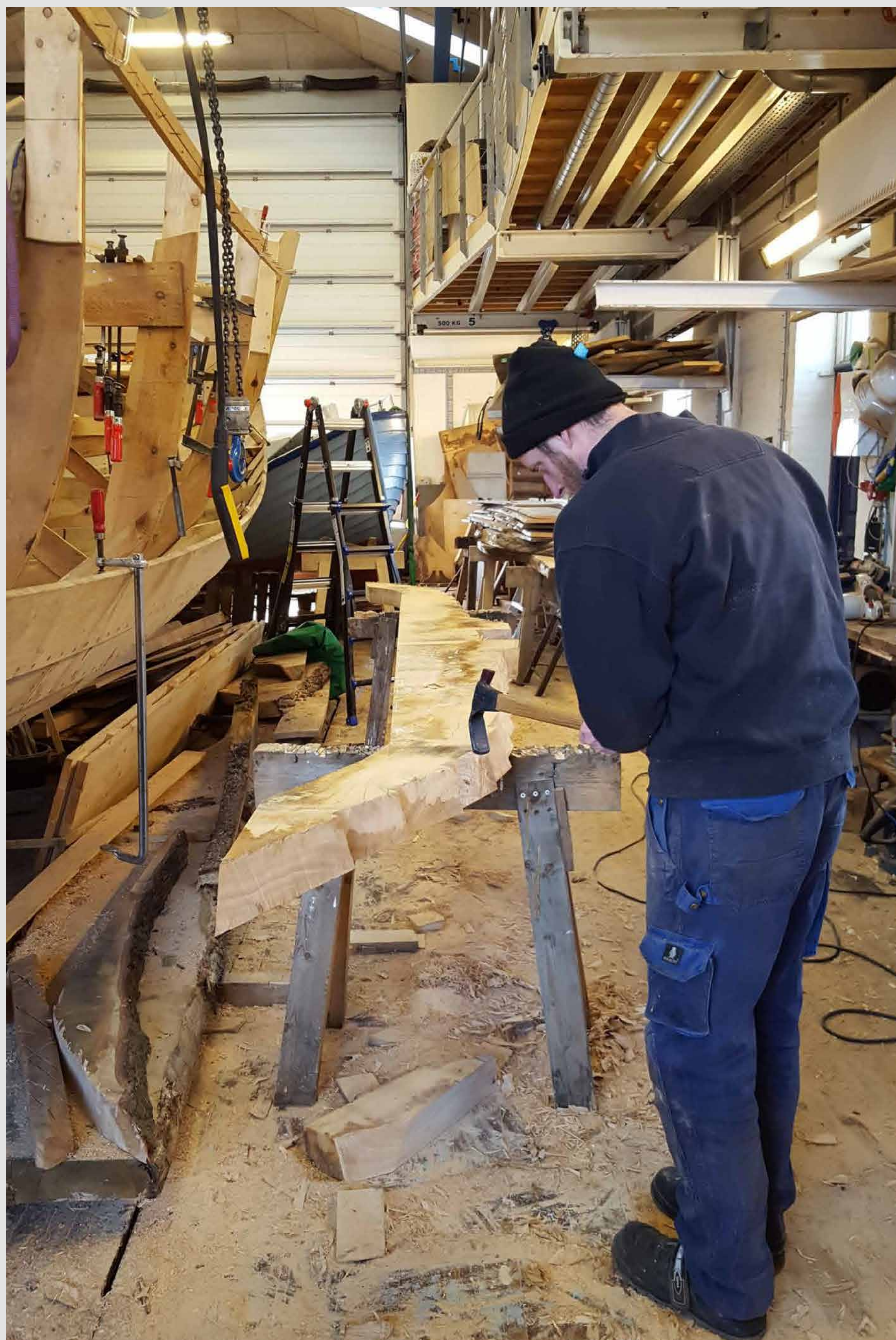
Ända fram till omkring 1900 klövs ekplankor ur ekstammar och tillrättades med breda- eller raka yxor. Klyvning kräver virke av god kvalitet och säkerställer att de färdiga bordsbrädorna blir extra starka, eftersom de klyvs längs med träets fibrer.

Ekträ delas längs med träets mägstrålar. Mägstrålarna kommer inifrån från mitten av trädet som ekrarna på ett cykelhjul. Därför klyvs trädet först i halvor, sedan i fjärdedelar, åttondelar och slutligen i sextondelar. Varje bit ger en plank. En materialkrävande metod, men som på grund av den färdiga plankans styrka och kvalitet, låg till grund för vikingatidens lätta, vackra och starka skepp. Foto: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde.

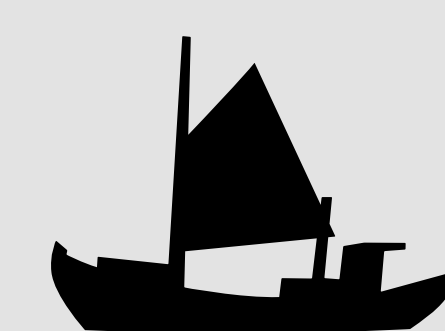
Båtbyggarna använder till stor del fortfarande traditionella verktyg som till exempel yxor när spant och bottenstockar ska huggas ut. Moderna verktyg används också när det är behov för det. Foto: Sjællands Odde Båtvær, Jakob Mørk.

Bottenstock för kustbåt tillpassas. Foto: Han Herred Havbåde.

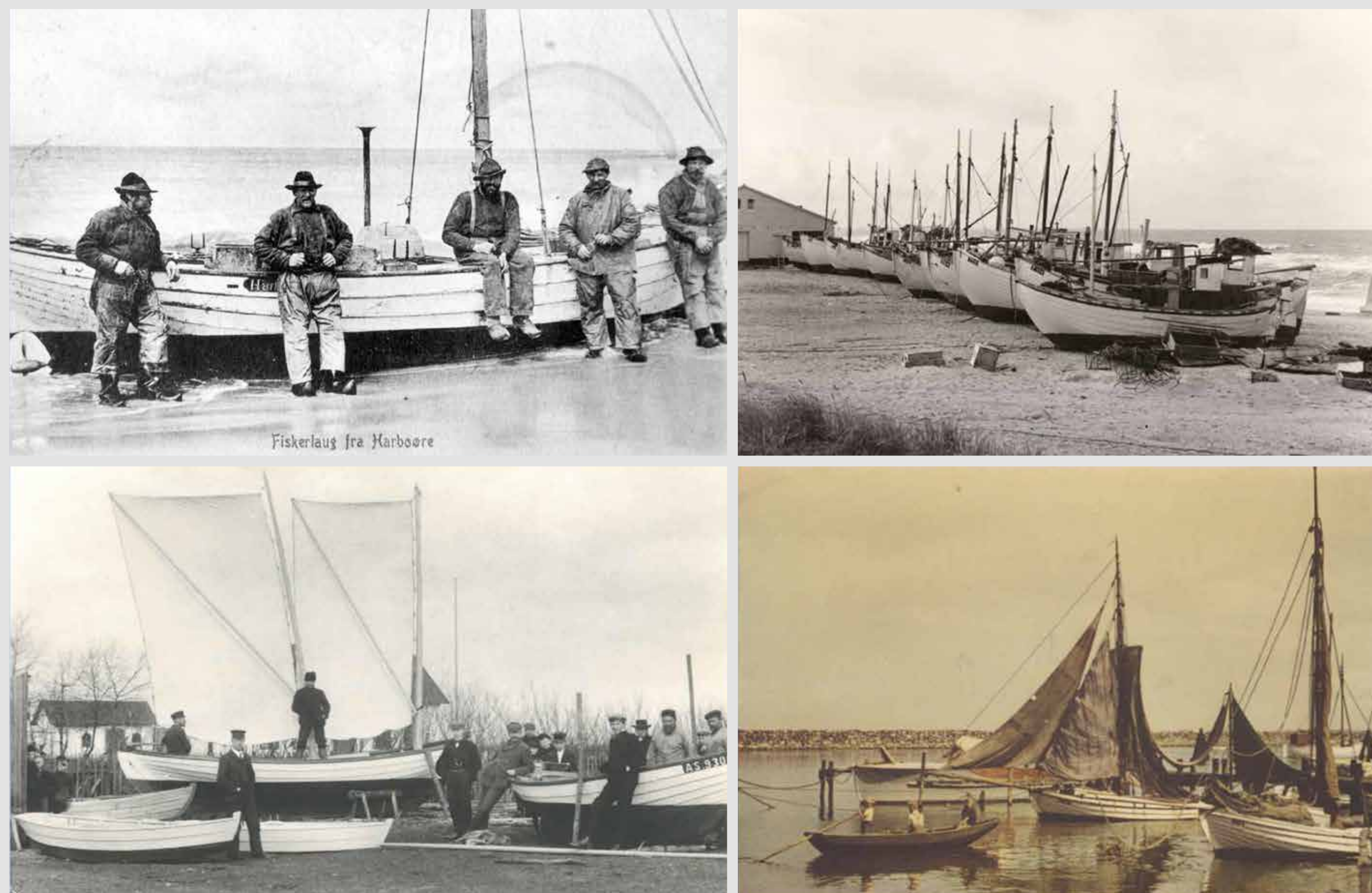

På en klinkbyggd båt, kan de olika delarna bytas ut. Enskilda plankor, köl, för och även hela beklädnaden kan bytas ut. På så sätt kan en klinkbyggd båt hålla i många år. Foto: Sjællands Odde Båtvær, Peter Damgaard.

Båttyper för fiske

Nordens klinkbyggda båtar, har i tusentals år utgjort ramarna för de nordiska människornas anknytning till haven runt dem. Fisket och de klinkbyggda båtarna har därför varit tätt sammanlänkade.

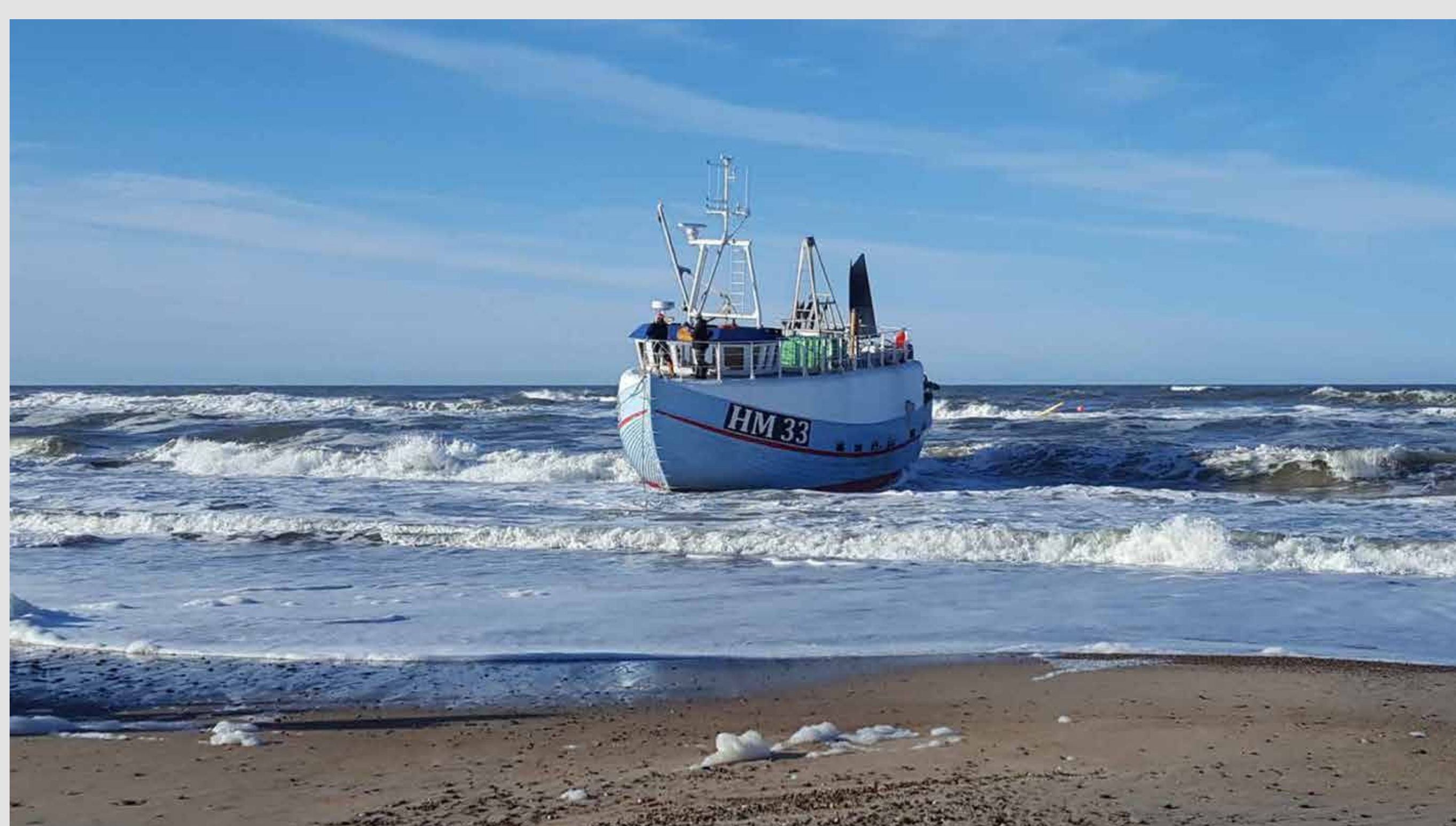

Överst: Klinkbyggda båtar på Jyllands västkust som skulle hålla till att dras upp på stranden varje dag. Längst ner: Fiskebåtar från Juelsminde och Marstals hamn som torkar segel. Foto: Bild 1 och 3, Fiskerimuseet i Esbjerg. Bild 2, Nationalmuseet. Bild 4, Marstal Maritime Museum.

Idag är det bara nordvästa Jyllands kustfiskare som fortsätter att använda stora klinkbyggda båtar för garn- och notfiske. En klinkbyggd båt är flexibel samtidigt som den är stark. Den tål strandning och att bogseras in och ut från stranden fullastad med fisk och redskap. Ovan ses den nybyggda (2021) Goliat från Thorupstrand dra upp rödspättnät en tidig vårmorgon. Foto: Mathilde Højrup.

Längst ner ses Kikani som ankommer till Thorupstrand. Foto: Pipsen Monrad Hansen.

På flera håll används de båtar som tidigare användes för yrkesfiske nu för fritidsfiske och på så sätt upprätthålls kunskapen om fisket. Foto: Han Herred Havbåde.

På Färöarna bedrivs fiske med mindre klinkbyggda båtar. Här en båt med automatiserad handlinsutrustning. Foto: Thomas Højrup.

Fritidsfiske vid Limfjorden med Tejnen, byggd 1964. Den används för segling och vid fiske av krabbor och hummer. Foto: Kurt Svennevig Christensen.

Föreningsliv

Den nordiska klinkbåtstraditionen lever vidare och utvecklas, även om den klinkbyggda båten inte längre är en nödvändig del av vårt liv och som transportmedel. På många håll finns det starka gemenskaper kring traditionen, så att den ska kunna upplevas och föras vidare till fler.

Seglingen 'Øhavet rundt' 2015 Korshavn. Foto: Mette Brask.

Grindbåtar till den Nordiska kustkulturkonventionen i Vågur 2016. Foto: Thomas Højrup.

Upplevelsen av gemenskap är stark när man ska koordinera årorna tillsammans eller få seglet att fånga vinden, om båten ska segla åt rätt håll. Foto: Kystliv Holbæk.

Här tävlas i manövrering med åror, där det handlar om att fånga motståndarens ballong. Pingstkonvent i Lemvig 2015. Foto: Pipsen Monrad Hansen.

De många olika kapp- och nöjesseglingarna bidrar till att upprätthålla kunskapen om de klinkbyggda båtarna och deras användning. När man tävlar mot varandra optimerar man sina seglingskunskaper, för även om det är på lek är det ändå härligt att komma först. På samma sätt som det utbyts erfarenheter, till exempel med materialanvändning för underhåll, ges goda råd för att restaurera båtarna m.m. När båtarna används börjar också processen som ger liv åt de specialiserade hantverken som omger båtarna: segelmakarna, repslagarna och båtbyggarna, som sedan kan bibehålla sina kunskaper.

Sjösättning av Rana, en 130 år gammal Nordlandsbåt byggd för vinterfiske vid Lofoten. Foto: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde.

Levande kulturarv

Den klinkbyggda båten är en speciell typ av båt med en skrovkonstruktion där plankorna i skrovet överlappar varandra. Båttypen har funnits i mer än tvåtusen år. Den är en viktig del av den nordiska kustkulturen och kulturarvet. År 2021 erkände UNESCO klinkbåtstraditionen som immateriellt kulturarv för klinkbåtmiljöerna i Danmark, Finland, Färöarna, Island, Norge, Sverige och Åland.

Roddsporten på Färöarna bidrar till att hålla traditionen med att använda de klinkbyggda båtarna vid liv. Foto: Randur Sandoy.

Båtbyggartraditioner förs vidare till lärlingar här på Han Herred Havbådes båtbyggeri i Slettestrand. Foto: Han Herred Havbåde.

UNESCO's konvention

UNESCO's konvention från 2003 säkerställer det immateriella kulturarvet – eller det levande kulturarvet, som det också kallas. Det levande kulturarvet är viktigt och det ska vi värna om. Det är en del av det som formar oss som människor och binder oss samman i gemenskaper. Man kan inte bevara levande kultur på samma sätt som man kan bevara en gammal kyrka eller ett landskap. En mattradition eller en folkdans existerar bara om folk utövar den.

Samisk båt. Foto: Thomasz A. Wacko.

I klinkbyggartraditionen ingår allt från vikingaskepp, traditionella fiskefartyg till snäckor, snipor, ekor och jullar m.m. Till skillnad från Roskilde domkyrka, som syns i bakgrunden och som har utsetts till UNESCOs världsarv, är klinkerbåtstraditionen mindre påtaglig. Det handlar om hur båtarna utvecklas, byggs, används och underhålls, men också om det tillhörande hantverket som replagning, segelsömnad, smide, tillverkning av färg och tjära m.m. Foto: Thomas Højrup.

Nordlandsbåtar vid Barnas Museumsdag, Arcandria-kystlaget. Foto: Adnan Iagic.

Nordisk Kustkultur

Foto: Hjarbæk Sjægtelaug.

Initiativet till ansökan till UNESCO togs 2015 av nätverket Nordisk Kustkultur som har säkerställt en bred förankring i alla länder: Danmark, Island, Färöarna, Norge, Sverige, Åland och Finland. Huvudansvarig för ansökan har varit förbundet KYSTEN i Norge.

I Danmark har Vikingskibsmuseet i Roskilde, Træskibs Sammenslutningen och Han Herred Havbåde – med stöd av de många lokala träbåtssamhällena – stått bakom det stora arbete som har säkrat klinkbåtstraditionerna en plats på UNESCOs lista över immateriellt kulturarv.

I Sverige är det institutet för språk och folkminnen som ansvarat för arbetet med konventionen i dialog med utövare, ideella organisationer, bl.a. Föreningen Allmogebåtar i Sverige och kulturinstitutioner.

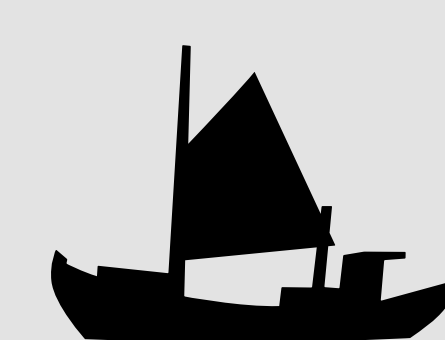
Även materialkunskap hör till klinkbåtstraditionen. Här är båtbyggaren i skogen för att skaffa virke till ett knä. Det är avgörande att allt trä som är krökt i en klinkbyggd båt odlas krökt, så att man inte skär över ådrorna. Foto: Einar Borgfjord.

Klinkbåtstraditionen kan bara leva vidare om nya generationer intresserar sig för den. Här ser man skolelever som hämtar mastvirke. Foto: Kystliv Holbæk.

KULTURFÖRENINGEN
GÖSTA JOHANSSONS VARV

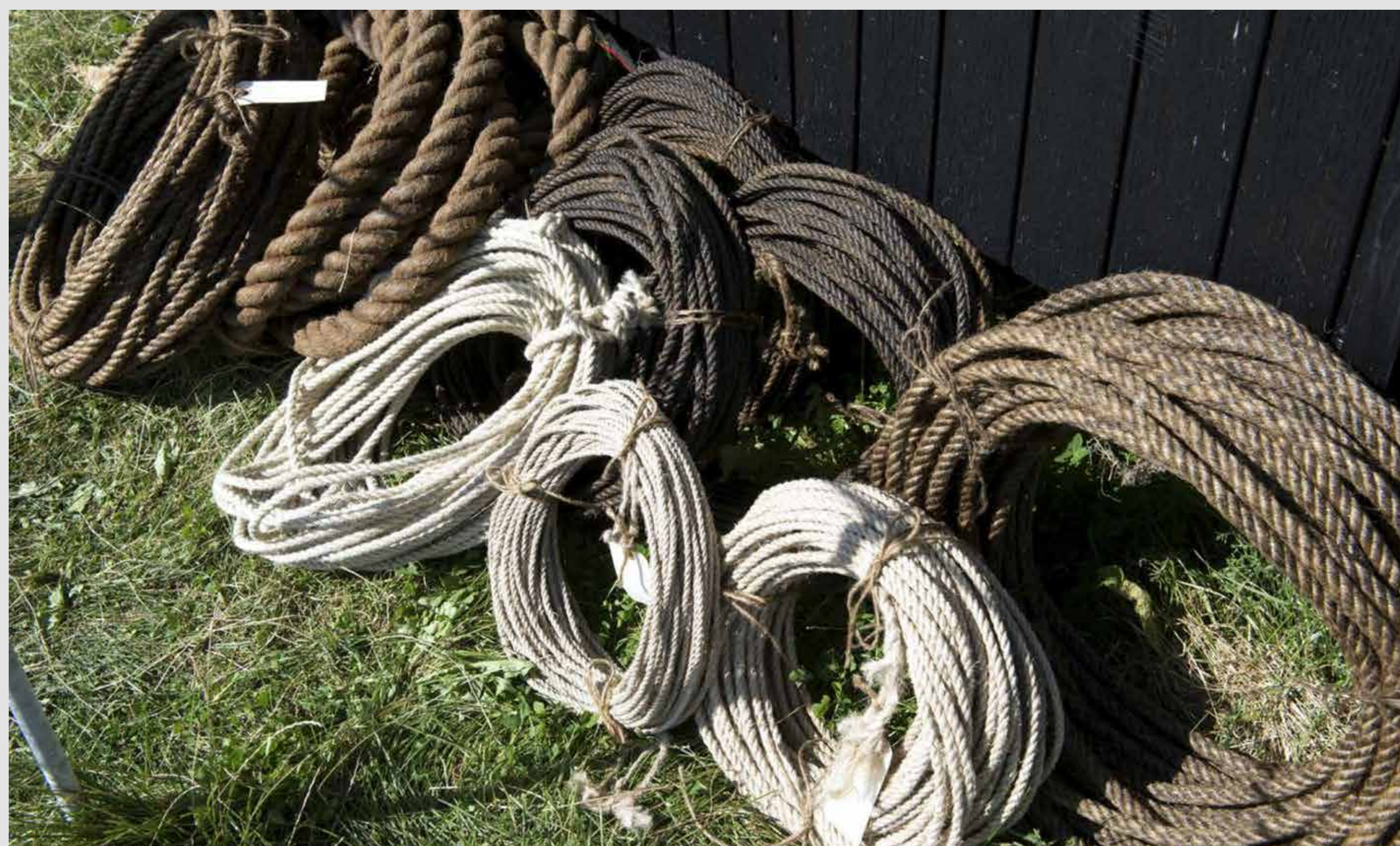
Han Herred Havbåde

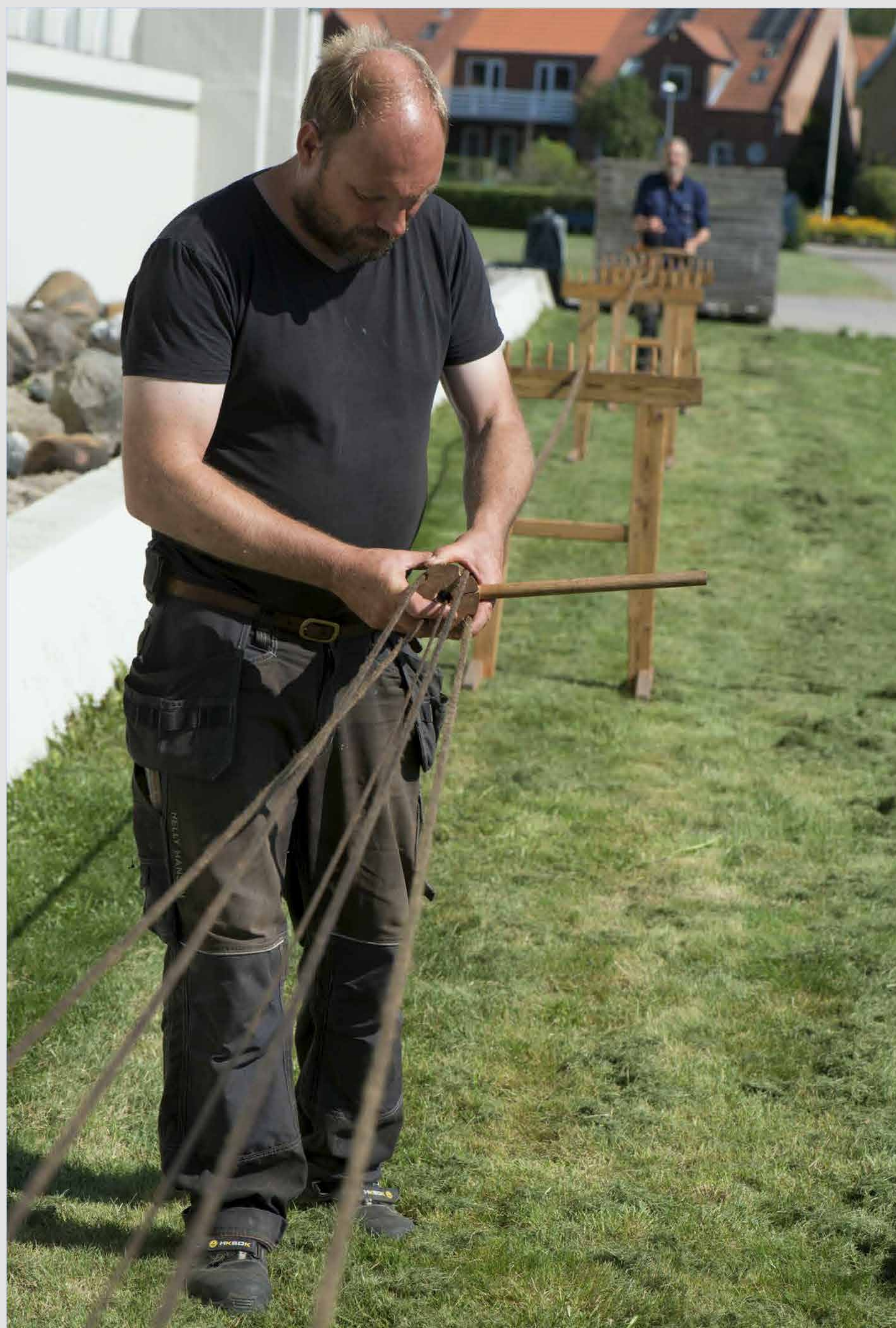
TS
TRÆSKIBS
SAMMENSLUTNINGEN
stat
Danmarks
sejende kulturarv

Repslagning

Till de klinkbyggda båtarna behövs rep, som också är ett av de hotade, traditionella hantverken.

Som repslagare måste man både kunna sitt material och vad repet ska användas till. För tross och stag (det som håller masten) måste repet vara hårt slaget. För fall och skot, som man har i händerna när man seglar, ska det slås normalt. För förtöjning som ska kunna ge sig, måste det vara mjukt slaget. *Foto: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde.*

Långa, starka fibrer utvinns från hampa växtens stjälkar. Fibrerna spins till tunna garn, som slås samman till kardeler och delarna sätts sedan ihop till det färdiga repet. Hamprepet tjäras varje år för att hålla röta och svamp borta. Ett väl underhållet stycke hampa rep håller i över 25 år, beroende på var någonstans i båtarna det används. En del rep av syntetfiber äts bort av solens UV-strålar på mindre än 10 år. *Foto: Werner Karrasch, Vikingskibsmuseet, Roskilde.*

Repslagarbanan kan vara upp till 350 meter, både inomhus och utomhus. I många städer stöter man fortfarande på namnet Repslagarbana, vilket vittnar om att här har det slagits rep. På bilden ses en flyttbar bana, som är uppsatt i hamnen på Bogø. *Foto: Heinrich Dick-Nielsen 2016.*

Många olika material har använts vid repslagning. Från marinarkologiskt fynd vet vi att det har använts bast från lin. Skinn (särskilt från säl och valross) och päls (särskilt från häst) har också använts, medan hampa blev vanlig först från 1200-talet. Manilla och kokos (grästorv) kom ut på marknaden i Danmark först i början av 1900-talet. Kokos var väldigt elastiskt (och billigt), och användes därför till ankar-, bogserings- och förtöjningslinor och i samband med fiskeredskap. Idag används även konsthampa, som är en konstgjord produkt av propen. Demonstration av lindbast vid Nordiska kustkulturkonventet i Ebeltoft 2012. *Foto: Pipsen Monrad Hansen.*

Segel

Segelmakarhantverket är en viktig del av klinkbåtstraditionen. Här bevaras och förs kunskapen om det gamla sättet att sy seglen vidare. Hantverket bygger till stor del på praktisk erfarenhet.

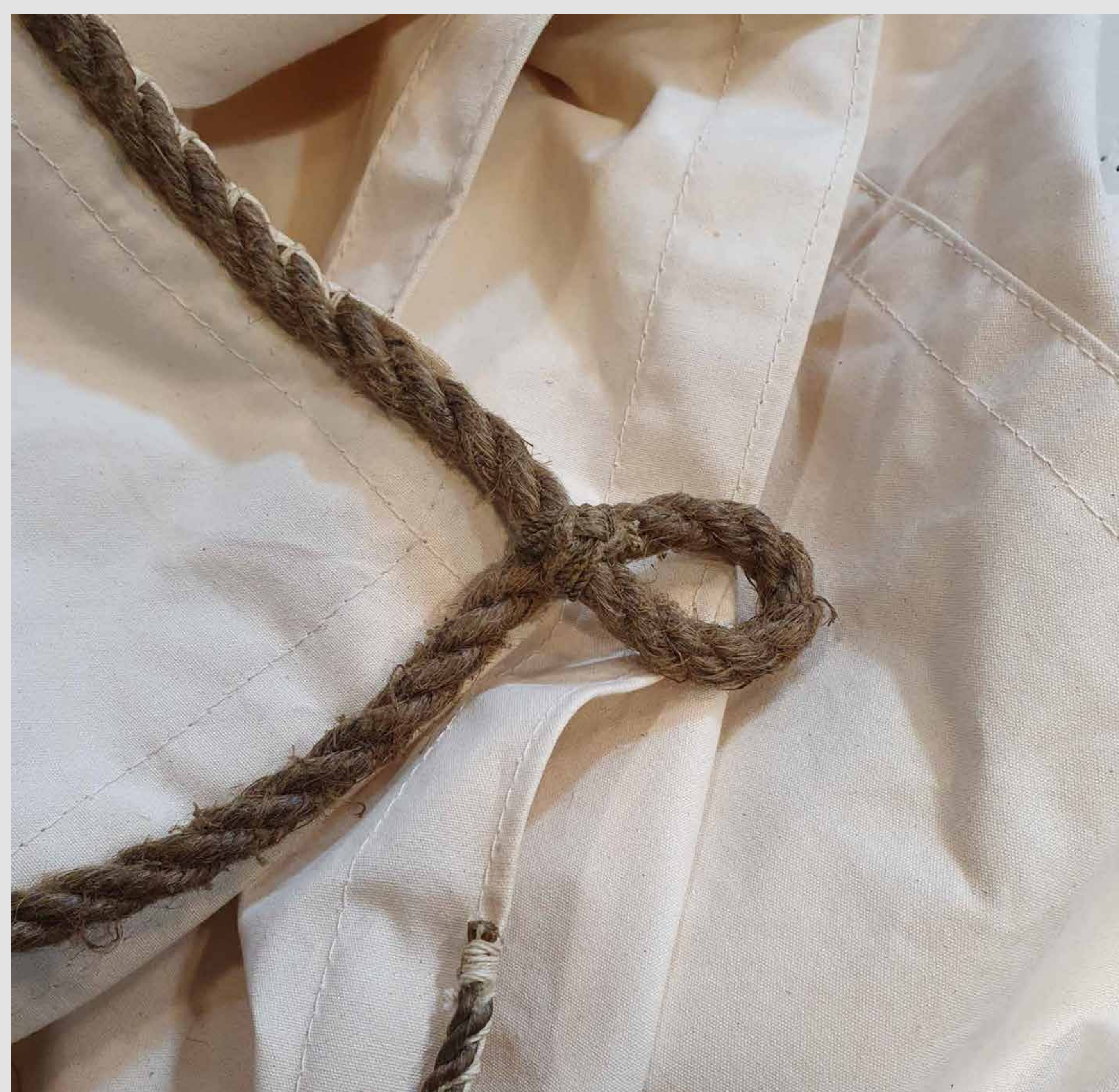
Det är svårt att läsa sig till ett hantverk. Man kan inte lära sig att sy ett likrep på ett segel genom att läsa om det i en bok, man måste öva många 1000 meter innan det sitter i händerna. Foto: Frida Pi Thorsen.

Det lönar sig inte alltid att vara "girig" och öka segelytan. Det kan påverka placeringen av seglets centrum och kan resultera i ett lä- eller krängande skepp som därmed tappar fart eftersom det behöver använda rodet för att hålla kurs. Så ett nyckelord är balans. Balans som har uppnåtts genom mångårig erfarenhet och traditioner. Foto: Frida Pi Thorsen.

Rigg och segel har anpassats till båten genom många års erfarenhet och traditioner. Det är därför viktigt att ta utgångspunkt i båten när man väljer segel. Hur är skrovet utformat? Var och när har den sitt ursprung? Vilken typ av segling användes den till? Segel på en Isefordsjolle vid Kystliv Holbæk. Foto: Frida Pi Thorsen.

Underhåll

En träbåt och dess utrustning utsätts ständigt för vind, väder och slitage. För att säkerställa en lång livslängd för båten är det viktigt att lära sig underhålla, reparera skador, förnya sådant som inte längre håller.

Doften av linolja och trätjära är för många lika med våren och därmed början på seglingsäsongen. Det finns en tillfredsställelse i att säkerställa ett långt liv för sin båt och att kunna föra såväl den, som sin kunskap om den, vidare till nästa generation. Det kräver att du hela tiden underhåller den men gör du det så är det inte så många timmar som behöver läggas totalt.

Upptagning på hösten av rekonstruktionen av Skuldelev 3, Roar Ege. Att ta upp båten på land gör förberedelserna inför våren enklare. *Foto: Werner Karrasch, Vikingeskibsmuseet, Roskilde.*

Efter en vinter på land är båtarna ofta uttorkade. Men eftersom trä är ett levande material, som kan fortsätta att arbeta, blir båtarna täta igen när träet fått fukt. Här ett par båtar sjösatta på våren. *Foto: Anne Svendsen.*

Handfast kunskapsöverföring om båtens vårutrustning, Bygdøy. *Foto: Tuva Løkse.*

Vårutrustning, där alla arbetar med båtarna och dess utrustning. Här finns också möjlighet att få goda råd och i gemenskap hjälpa varandra med arbetsuppgifter. *Foto: Mette Brask.*

Bottenmålning av föreningsbåten Jammerbugt. Havsbåtarna i Slettestrand används året runt. *Foto: Han Herred Havbåde.*

För att förlänga Havshingstens hamprigg tjäras den regelbundet. *Foto: Werner Karrasch, Vikingeskibsmuseet, Roskilde.*